

## DOBOS BARNA

# Kováts Judit: A Tátra gyermekei

Magvető, 2022

kritika



DOBOS BARNA (1991) Budapest

Emlékezet nélkül az egyén feloldódna a mindenkori jelenben, identitás nélküli lényként csak az adott pillanatra reagálna. Nehezen lehetne elképzelni egy működőképes emberi közösséget a családtól egészen a nagyobb, kollektív egységekig közös történetek, a nagy többség számára ismert, újra és újra felidézett narratívák nélkül. Ám hogy miként és mire akarunk és tudunk egyáltalán emlékezni, ez a kérdés végigvonult az egész 20. századon, s látszólag napjainkban sem veszített erejéből.

Kováts Judit legújabb regényében a mesemondáson keresztül juttatja el főhősét a traumák feldolgozásának lehetőségéhez. Miközben úgy tűnik, hogy a protagonistát összeroppantják az átélt borzalmak, a mesék, azon túl, hogy közvetítik az elvesztett múltat (az elbeszélő saját fiatalságát, valamint a tátrai emberek generációkon átívelő kollektív tudását), a széthulló ego alapvető viszonyítási pontjaiként jelennek meg. Kováts Judit regénye így a személyes élményen keresztül olyan (kollektív) identitáskérdések előtt tárja ki a kaput, amelyek leginkább a történetelmélet és a filozófia képviselőit foglalkoztatták eddig. Ez valószínűleg nem független a szerző indulásától sem, ugyanis a mostanra negyedik regényével olvasói elé álló Kováts Judit történészként éveken át az oral history módszertanából kiindulva készített interjúkat olyan idős emberekkel, akik még saját élményeiken keresztül idézhették fel a 20. század borzalmait. S bár a regény vállaltan fikcióként olvastatja magát, ez a tény, amelyet a kötet fülszövege is kiemel, nem választható le teljesen a történetről. Történelem, emlékezet, traumák, mesék és egy történész-író szerző, akinek még a tolla is kiválóan fog – talán nem is kell több egy izgalmas regényhez.

A történet főszereplője – a szerző korábbi regényéből, a *Hazátlanok*-ból megismert – Lili Hartmann, egy kémárki cipster lány, aki szinte minden hozzátartozóját elveszítette a világháború vagy a gyűjtőtáborok borzalmas viszonyai miatt: „Nem könnyű túlélőnek lenni. [...] Pollit és a nagymamát Novákyban, az interná-

lás alatt vesztettem el, a papát Blumenstadtban, Martin apját, Gertit Münchenben, ahová mindketten meghalni érkeztek. Az egyik a csehszlovák kényszermunkából, a másik az orosz hadifogságból.” A túlélők gyásza és büntudata nehezedik a fiatal anyára, a cipsternek a különböző impériumváltásoknak kiszolgáltatott kisebbségeket reprezentálják, amire az elbeszélő már a könyv elején reflektál. „Hátizsák, csigaház: táborról táborra, országról országra cipeltem benne az életem. Ha nem a hátamon volt, akkor az ágyam mellett állt készenlétben, vagy éppenséggel párnaként szolgált, amikor az evakuáláskor *Führer-gyerek*, az amerikai megszállási övezetben *displaced person*, a cseheknek és a szlovákoknak *fasiszta német kurva*, a bajoroknak *jöttment idegen, hátizsákos német* voltam.” A hátizsák, amely már a *Hazátlanok*-ban feltűnik, szépen keretezi a regényt, jelenléte újra és újra emlékezteti Lilit az átélt borzalmakra. A nő férjével, akivel szintén az egyik ilyen – a deportált németek számára felállított – táborban ismerkedik össze még fiatalon, új életet szeretne kezdeni az Újvilágban. Julius lehetőséget kap, hogy kutatásait Amerikában folytathassa. A család hátrahagyja a vén kontinenst, a traumák és borzalmak terét. A regény jelen idejű cselekménye a vizen töltött napokat öleli fel: a szereplők az America nevű óceánjáró fedélzetén szelik át az Atlanti-óceánt. S bár a hatalmas hajó egyre csak halad előre a hullámok közepette, az utasok a kényszerű be- és összezártság miatt kénytelenek valamivel elütni az időt: maguk és egymás szórakoztatására kisebb csoportok alakulnak ki, alkalmi barátságok köttetnek. Ez a hétköz-



napi időből és térből kiragadott állapot tökéletes lehetőséget teremt arra, hogy Lili rendre átgondolja, magában újraélje, mi is történt vele az elmúlt évek során. Az utazás, pontosabban a hajózás toposzát használja fel Kováts Judit arra, hogy az egyén emlékei mellett a generációs traumák, valamint egy térség évszázados kultúrtörténetének meghatározó darabjai egyaránt megszólalhassanak. A szereplők a senki

földjén, ég és föld között, egy ember által alkotott embertelen nagyságú mesterséges „szigeten” sodródni, mi pedig bepillantunk abba a folyamatba, ahogy ez a határhelyzet lehetőséget ad az emlékezés mellett a számvetésre, s végül a búcsúra, a keserves dolgok elengedésére is.

Lili az emlékekkel való szembenézés mellett a Tátra meséit is felidézi, amiket kisfiának, Martinnak mesél el. Róla később kiderül, hogy valójában – még a táborban elhunyt – nővére gyereke. A könyv látványosan, tipográfiai eszközökkel is elkülöníti egymástól a meséket és a kerettörténetet, így látványosan éles határt húz az egyes elbeszélői szintek közé. Mégis azt látjuk, hogy a keretelbeszélés és a mesék világa lassan összekeveredik: Lili monológja is a mesékhez hasonló poétikai ornamentikát vesz magára. Olyan motívumok, kifejezések, mint a „lánc-lánc-meselánc” és a „víz az éggel összeér”, többször is visszatérnek a szövegben, a beékelte mesékhez hasonló hangulatot és dinamikát kölcsönözve így a szikárabb prózai résznek. A szöveg felkínálja az egységesebb olvasást is, a hajóút maga is meseként kezd el működni, különös, meseszerű figurák tűnnek fel. A józan ész számára megmagyarázhatatlan, a mesék sajátos logikája szerint viszont magától értetődő események történnek Lilivel az út során, ám ahogy feltűnik a New York-i Szabadság-szobor, úgy térnek vissza a regény szereplői is a szöveggel együtt a „realista” elbeszélés, a való élet kereti közé.

A regény azért jóval több, mint egy „egyszerű” túlélődráma: a szerző egyrészt izgalmasan tud újat mondani tematikus síkon. A tátrai cipszerek élete, Késmárk multikulturális városa egyaránt újdonságként hat, a Tátra már saját, ismerősen ismeretlen földrajzi szépsége miatt is magával ragadja az olvasókat, s ehhez járul hozzá a tengeri hajóút lebegtetett, már-már mágikus realizmusba áthajló leírása. A tengeri út során ugyanis több különös dolog történik Liliékkel: találkoznak egy orosz emigránssal, Lulu néniével, akinél többet senki sem tud a hatalmas óceánjárókról, s aki úgy kiismeri magát a társaságban és a legénység között, mint egy nemzetközi kém. Ha ő nem lenne elég furcsa figura, Lili találkozik az egykori tátrai túrázóval, Rudolfal, akivel rögtön felelevenítik a közös élményeket. Rudolf azonban mindig akkor tűnik el, amikor a reális és racionális Julius, aki jelenlétével Lilit a traumákra emlékezteti, feltűnik a fedélzeten. A történet végére kiderül, hogy bár Rudolf sosem volt a hajó utasa, mégis egy egyszerű képzeletbeli beszélgetőtársnál azért több rejtett benne. Mintha a mesék kitörnének – legalábbis a hajóút idejére – a múlt béklyóiból, s a korábban említett éles megkülönböztetés ellenére

a mesék és a valóság terei – Rudolf révén – összekeverednek. Ezen azért sem ütközik meg az olvasó, mert Lili meséi, a tátrai folklór évszázados történetei igen messze állnak a tündérmeséktől: a török kor rablóportyái, városok feldúlása, gyilkosságok és más kegyetlenkedések adják a legtöbb mese alapját, amelyet a népi képzelet finomított és sajátosan kiszínezett. Hasonlóak, mint a Lilivel megtörtént borzalmak. A legkritikább esetben találkozunk happy enddel, helyette marad a bukás és a halál, vagy a menekülés és a reménykedés, hogy majd egyszer a bátor kalandor mégis megtalálja a rég elveszítettnek hitt kincset.

Miközben Lili egyre csak mesél Martinnak, az olvasó is befogadja ezeket az időtlen történeteket, amelyeket a nő még gyermek- és fiatal korában tanult a tátrai túrázások és mesegyűjtések során. A mesék felidézése, újramondása a kitelepítés, a táborokban töltött keserves hónapok alatt segítettek megőrizni a lány józan eszét, azokba kapaszkodott, amikor rokonai és minden ismerős dolog egyszer csak eltűnt mellőle. „Mesét írni szóban, fejből, tollal, írógépen, fogolytáborban, menekülttáborban, müncheni manzárdlakásban vagy Amerikában is lehet, és amit elkezdünk, nem hagyjuk félbe...” Lili szinte monomániásan mindent át akar adni fiának, így válik a terápiaszerű mesemondás egyben kegyeleti rítussá is, mely során az elveszett otthon és az elhunyt családtagok tovább élnek, a mesemondás emlékezés és emlékeztetés is egyben. Lili a mesék révén tudja azt is kimondani, amit a hétköznapi beszéd, az egyszerű szavak nem tesznek lehetővé. Azok látványosan átveszik a családi történetek helyét, a regény frappáns választ ad a „családregegy vége” dilemmára: igenis át lehet adni a történeteket, újra és újra el lehet azokat mondani, mivel azok már nemcsak egy család történetei, hanem a közös mesekincs részei. „De ezek csak tárgyak! El lehet kobozni, másnak adni, szemétre vetni mindet, de az emlékeimet semmiféle hatalom és semmilyen dekrétum nem tudja megsemmisíteni vagy eltörölni, én magam sem, erővel sem! A mama, a nagymama, a papa, a nővérem, a barátnőm, az első szerelmem: vonásaik, hangjuk színe, gesztusaik, mozdulataik – a Thököly-vár, a fatemplom, a városháza, a Redout, a Prandl-cukrászda, a korzó, a gimnázium: egész Késmárk minden lakójával itt van a fejemben. [...] A mesék az örökségem. De amennyire az enyém, annyira a gyereké, vagy még inkább az övé! Mert nekem életem első tizenhét évében volt otthonom, családom, ellenben ő egy fogolytáborban született, s még nem is eszmélt, amikor árva lett.” A valós helyszínek elvesztik eredeti fizikai valójukat, egy részüket maga a háború semmisítette meg,

a többi a hatalom sajátítja ki, az emlékező nem térhet vissza ezekre a helyszínekre, vagy ha mégis, csak a bánat és a veszteség marad e helyek után. Késmárk társadalma és topográfiája olyan – lebegtetett – emlékezhellyé válik, amelyet csak gondolatban kereshet fel az emlékező. A Tatra csúcsai, a késmárki utcák és boltok Martinnak már csak szavak, olyan hangsorok, amelyeket képzeletével kell feltöltenie. A hely szelleme így a valóságból az emlékezet terébe kerül át a mesék médiumának köszönhetően. Ez Késmárk mellett a tatrai helyszínek, túraútvonalak és a hegycsúcsok felidézésénél talán még plasztikusabb, az emlékezet és a képzelet (Lili és Martin révén) földrajza a csehszlovák állam által uralt földrajzi térrel kel bírokra.

Ahogy az utazás Amerika felé a traumákkal való szembenézés és a katarzis megtisztító, felszabadító lehetőségét rejti magában, úgy a mesék is ebbe az irányba mutatnak. Az utolsó mese is a továbblépést vetíti előre: a Giewont gyomrában található lovagokról szóló történetet ugyanis már nem Lili, hanem Julius mondja el Martinnak, ő áll a nő mögött, nem a képzeletbeli Rudolf. Az út végére sikerül megbékélni a múlttal: „A víz az éggel összeér, sós illata van a szélnek, állok az America legfelső fedélzetén, hogy megtegyem, amire végig az utazás alatt készültem. Balomon Julius, jobbonon

Martin, kezemben a hátizsák, az, amelyiket '44-ben a papa Késmárkon a Dezső bácsi boltjában vett, és amelyikben országról országra cipeltem az életem. Fogom, szorítom a hátizsákot, nincs benne más, mint a régi menekültigazolványom, Martin apjának holtta nyilvánítási végzése és egy köteg Elsi-féle újságkivágás, tudósítás az elűzésünkről. A Tátra-mesék a mesefüzetben, a bőrröndömben.” Annak ellenére, hogy számos kortárs szöveg foglalkozik a traumák feldolgozásának lehetőségeivel, az elengedés és az emlékezés dialektikájával, mégis ritkán mondanak igazán újat, ellenben Kováts Judit regénye a mesék és a történelem izgalmas újramondásával és újragondolásával kreatívan tudott a kínáló témához nyúlni. A mesék sötét világa kellően provokatív, ott és akkor rántja ki az olvasót irodalmi komfortzónájából, amikor a legkevésbé számítana rá, de minden sötétség, veszteség és tragédia ellenére az Újvilág ígérete, a naiv és szinte felfoghatatlan remény, ami Liliből és a tragédiák során összekovácsolódott családjából árad, megnyugtatóan (és szerencsére gicstől mentesen) el-lenponozza mindezt. *A Tatra gyermekei* a történelmi bűnökkel, az egyén tragédiájával és felelősségével, valamint a veszteség elbeszélhetőségének lehetőségeivel foglalkozó regények között elfoglalhatja az őt megillető helyet.

## SÜMEGI ISTVÁN

### Nádas Péter: Rémtörténetek

Jelenkor, 2022

Sok mindenről *nem* lesz szó az alábbiakban. Nem fogok beszélni a regényben körvonalazódó emberképről és az ahhoz kapcsolódó etikáról, a narrációs technika szövevényéről és annak mély filozófiai implikációjáról, s a művet átítató miszticizmusnak is csupán egyetlen aspektusát hozom szóba. Sőt, még a címben jelzett reláció is csak utalásszerűen kerül majd említésre. Szó sincs tehát arról, hogy az alább körüljárt szempont kimerítené a *Rémtörténetek* sokrétű értelmét.

Nekem még tanítottak marxizmus–leninizmust, és sok más mellett azt is az eszembe vették, hogy a hétköznapi események (életünk folyása) ugyanúgy, ahogyan maga a nagy történelem is a szükségszerű és a véletlen egybefonódása által alakulnak éppen olyanná, amilyenek. A szabadság

pedig történelmi léptékkal tekintve felismert szükségszerűség (azaz önkéntes igazodás a nagy történelmi trendekhez), kisebb ügyekben pedig oksági folyamatok elindítására való képesség, azaz a szubjektum által útjára bocsátott szükségszerűség.

Ne legyünk előítéletesek, mintha tényleg volna ebben valami: mintha valóban lennének olyan nagy történelmi trendek és eleve elrendelések, amelyekkel sikeresen szembeszegülni lehetetlen, de olyan determinálatlan szituációk is, amelyeknek kimene- teléről a világszellem hanyagságból, érdektelenségből vagy talán az emberek iránti jóindulatából kifolyólag nem rendelkezett, hanem meghagyta a célkitűzés és a -megvalósítás szabadságát nekünk. De mintha ezzel együtt a véletlen hatalmának sem szabott volna korlátot, így aztán mindig fönnáll a le-



SÜMEGI ISTVÁN (1966) Szombathely

hetősége annak, hogy akár a legmegfontoltabb és leginkább részletekbe menőbben eltervezett szándékainkat is keresztülhúzza valamilyen előre kalkulálhatatlan fatalitás. Sőt, mintha még a sorsszerűen bekövetkező történelmi események alakulásában is maradt volna a véletlennek valamilyen mozgástere. Ennek vagy annak meg kellett ugyan történnie – gondoljuk vagy érezzük gyakran –, de nem feltétlenül pont úgy, ahogyan megesett.

Nem maga a tézis bosszant tehát, amikor – mint most is – valamiért eszembe jut, hanem az a magabiztosság, amivel annak idején sulykolták. Mintha mindent világosan értenének. Pedig semmit sem értettek. Ugyanúgy, ahogyan én sem, azóta sem.

Nádas Péter régtől fogva – de a *Párhuzamos történetek* óta egészen biztosan – úgy gondolja, hogy egyáltalán nem átláthatók az élet és a történelem folyását formáló erőik. De nem is az az igazán izgalmas, amit gondol erről, hanem amit ő is inkább csak érez és sejt, s ami valahogyan átsejlik a regényein. (Hogy mit gondol, azt éppenséggel lehetne rekonstruálni a munkáiból, de az eredmény csak olyan „szürke teória” volna, ami majdhogynem érdektelen „az élet aranylő fájához” képest.)

A *Rémtörténetek* elbeszélésszövése sok mindenben hasonlít a *Párhuzamos történetek*ére. Itt is egymáshoz így-úgy (néha szorosabban, néha meg csak esetlegesen) kapcsolódó leírásokat és elbeszéléseket kapunk, csak mintha itt alig-alig lenne valamilyen „szubsztanciája” ezeknek az egymás mellé tett fragmentumoknak. A *Párhuzamos történetek* nyilvánvalóan beszél szerelemről, érzékiségről, hatalomról, elnyomásról vagy éppen az '56 utáni osztársadalmi depresszióról (vulgárisan, de mégis szemléletesen fogalmazva: megmondható, hogy miről szól a regény), itt viszont szinte csak banalitásokról és említésre sem érdemes dolgokról hallunk. (Pontosabban olyasmikről, amik csupán banalitásoknak és szóra sem érdemes dolgoknak tűnnek, vagy azoknak szokás őket tartani. Erről a „tűnésről” és „szokásról” is érdemes volna alkalmassint elgondolkodni, de most ezt a szálát is figyelmen kívül hagyom.)

Valahol a Dunakanyarban vagyunk, valamikor a második világháború után, valószínűleg már túl '56-on. Éppen tombol a nyár. A szereplők a falu lakói és nyaralóvendégei: Róza, az értelmi fogyatékos nagylány, Teréz, akit leányanyaként még a háború előtt elűztek, de aztán mégis visszajött, és szorgalmas munkával egzisztenciát teremtett magának, Imre, a lenézett zabigyerek, Piroska, a szép reményű gyógypedagógus, egy értelmiségi művészcsa-

lád sarja, Fabiusné, az egykori úriasszony, Misike, az izomsorvadástól meggyomorodott nagykamazs fia, meg még néhányan.

A kép éppen csak mozdul. Teréz és Róza kapálnak; Fabiusné bejelentkezik, majd megérkezik Terézhez nyaralni; Imre azzal akarja magára irányítani Piroska figyelmét, hogy egy kiskutyát kínozzon a Duna-parton és így tovább. Aztán egyszerre csak leszakad az ég. Imrét halálra csípi a lódarazsak. Róza, vélhetően a fiú halála miatt, belefojtja magát a Dunába, mint ahogyan Misike is, akinek éppen ezekben a pillanatokban lesz elege az életéből. És Teréz is meghal, de hogy ő miért és hogyan, azt legföljebb csak sejtethetjük. A szomszédja szerint megölték valami arra járó idegenek, de a szomszéd csak egy tompa agyú részeges.

Miután minden elvégeztetett, következik még egy epilógus. Már tél van, amikor a falu tanítójához megérkezik a református lelkész; a nyári tragédiák miatt félbehagyott elmélkedéseiket kívánják folytatni. A tanító azonban már-már sokkos állapotban fogadja a barátját. Elmeséli, hogy nemrég nála járt egy korábban soha nem látott tizenhárom éves kislány, aki azt állította, hogy szerelmes belé, és ellentmondást nem tűrve követelte, hogy azonnal tegye őt magáévá. A férfi végül nagy nehezen kidobta a bakfist, de ki tudja, mi vette kezdetét ezzel a tébolyult látogatással. Provokálni akarta valaki a tanítót? Vagy egy nem mindennapi szerelem fogantatásának első pillanatait láttuk? Vagy egyszerűen csak egy egzaltált kamasz veszítette el átmenetileg az eszét?

Nem kapunk választ. Csupán annyi bizonyos, hogy egy héttel később még nincsenek következményei a különös látogatásnak, így aztán végre folytatódhat az égből pottyant tragédiák miatt félbemaradt disputa. A két filozofáló tisztán emlékszik rá, hogy a gnosztikus iratok és az egyházatyák tanulmányozása annak idején igen fontos belátáshoz, mi több, „világrengető felfedezéshez” vezetett. Csak éppen azt nem tudják már, hogy mi is volt ez a világrengető felfedezés. Annyi azért dereng előttük, hogy az „egész nagy históriával” volt kapcsolatos, meg azzal a kérdéssel, hogy „mi lett volna, ha nem úgy történt volna, ahogy történt?”. Az azonban már nem világos, hogy mivel mi lett volna. A Duna-parti kis faluval? A Nag Hammadi-i kódexszel és Simon Mágussal (szerintük) tévútra kanyarodott nyugati eszmetörténettel? Vagy „az egész nagy históriával”?

Mivel Nádas Péter *Rémtörténeteinek* alig van valamilyen megfogható materiája, a regény szinte kizárólag csak az egymást követő események össze-

kapcsolódására vagy éppenséggel oknélküliségére irányítja a figyelmünket. Pontosabban, az olvasó sokáig, majdnem a regény legvégéig csak olvas és olvas, de közben elképzelése sincsen róla, mivége ez az egész. (Aki nem jártas az író életművében, annak, föltételezem, hogy a leghalványabb fogalma sem lehet semmiről, de a korábbi regényeinek ismerői is csak sejt-hetik, hogy végül majd itt is ahhoz hasonló összefüggések, illetve összefüggéstelenségek bontakoznak ki, mint a *Párhuzamos történetek*ben.) Ami engem illet, én részben csak azért nem tettem le idő előtt a könyvet, mert Nádas-t olvasni élvezet és gyönyörűség, részben meg azért, mert vakon hittem, hogy előbb-utóbb csak rájövök, mire megy ki a játék. De közben azért néhányszor Ottlik is eszembe jutott, aki egy ízben helytelenítőleg említi, hogy némely kollégája hajlamos akkor is írni, ha nincs neki miről, csupán csak magáért az írás örömeért. Mintha a matematikus mindenfélét kiszámolna csak úgy, a számolás nyújtotta boldogságért.

Aztán az epilógus legvégén, szinte már az utolsó mondatokat morzsolva egyszerre csak revelációszerűen felfénylött valami. Lám-lám, így mennek a dolgok. Összevissza. Bizonyos események és történések nyilvánvalóan összekapcsolódnak, mások meg mintha a semmiből érkeznének. Némelyikük valószínűtlenül messzire veti az árnyékát, mások meg következmény nélkül elpárolognak. Néha úgy tűnik, mintha volna módunk cselekedni, és legalább egy kicsit a magunk tervei szerint alakítani a világot, máskor meg úgy, mintha semmi egyebek sem volnánk, csak játékszerek valamilyen fölfoghatatlan erő: Isten, a sors vagy a csuda tudja, micsoda kezében.

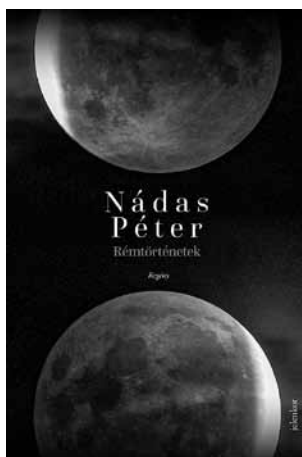
Már-már megkockáztatnám, hogy a szükségszerű és a véletlen, lám, itt is dialektikus egységet képez, de ezzel egyszerre mondanánk túlságosan sokat és túlságosan leegyszerűsített. Inkább csak annyit állíthatunk, hogy (a regény szerint) úgy biztosan nincsen, ahogyan azt kisgyerekkorunk óta és tulajdonképpen már az egyházatyák óta hisszük. Nincs az eseményeknek – sem a világtörténelemnek, sem (bocsánat) a mi kis tyúkszaros életünknek – átlátható, logikus rendbe foglalható folyamata. (Legföljebb becsapjuk magunkat.) S ahol nincs nyoma valamilyen rendnek, ott irányt, célt s voltaképp-

en értelmet sem találhatunk. Vagy mégiscsak van valamiféle irány és rend, csak éppenséggel annyira bonyolult ez az egész, hogy képtelenek vagyunk keresztüllátni rajta? (Olykor egészen váratlanul nem képelt összefüggések világosodnak meg előttünk.) De az is megeshet, hogy valójában olyan egyszerű az egész, mint egy pofon, csak a szemellenzőnk miatt nem látjuk az értelmét. Vagy ki tudja...

Azért kellett Nádas Péternek ilyen komótosan elbeszélnie ezeket történeteket Róza nemi életéről, Teréz hétköznapijairól, Misike küzdelmeiről, Imre frusztrációjáról meg mindenféléről, hogy legalább egy kis időre félretehessük (mi, olvasók és talán maga az Író Úr is) az anyatejjel magunkba szívott sémáinkat, és rá tudjunk csodálkozni a dolgok menetére. Aquinói Tamás szerint a misztika közvetlen kapcsolat Istennel. Ehhez hasonló értelemben nevezhetjük ezt a regényt is misztikusnak, hiszen a történések közvetlen, sémák nélküli tapasztalásával ajándékoz meg bennünket. Aztán ha akarjuk, akkor megkísérelhetünk ebből a közvetlen tapasztalattól új elméletet kreálni (mondjuk, olyasmit, mint amilyen a szükségszerű és a véletlen dialektikája), de ilyenkor (akármilyen jól sikerül is az új sémánk) mindig elveszítünk valamit. Az élet aranylőfája szürkülni kezd.

Másfelől meg ne essünk túlzásokba, és ne áltassuk magunkat. Mindig van valamilyen sémánk, anélkül meg sem tudnánk szólni. A *Rémtörténetek* írója is nyilvánvalóan gondol valamit arról, hogy úgy általában miként kapcsolódnak (vagy nem kapcsolódnak) össze az események, hogy van-e valamilyen irányuk stb., és voltaképpen ennek a sémának enged utat ebben a regényben. (Jól megragadhatóan az egyházatyák által elindított vagy legalábbis általuk megerősített teleologikus szemlélettel szemben gondolja, amit gondol.)

Hogy miért érzem akkor mégis úgy, hogy most legalább néhány pillanatig magukat a történeteket láttam színről színre (és nem csak tükör által homályosan), azt nem tudom pontosan megmondani. Talán azért, mert a regény által egy időre sikerült megszabadulnom a megszokott sémámtól. Vagy egyszerűen csak azért, mert Nádas Péter nagyon nagy író, és még arra is képes, ami logikailag nem látszik lehetségesnek.





## BARÁTH TIBOR

### Nagy Gerzson: Ablak az Ontario-tóra

Pesti Kalligram, 2022

Nagy Gerzson első regényét a recepció elismeréssel fogadta, magam is amellet foglaltam állást, hogy a *Délután apámmal* egy olyan író színrelépését jelentette, aki egyedi, karakteres stílussal bír – nem meglepő tehát, hogy a következő könyvét izgatottan vártam. Az író életműve az *Ablak az Ontario-tóra* megjelenésével nem vett gyökeres fordulatot, sőt, összességében folytatja a megelőző mű poétikáját, bizonyos megszorításokkal élve akár a debütáló kötet második részének is kikiálthatnánk a most tárgyalt szöveget. Mégsem mondhatjuk, hogy az író ismételné magát, hogy a bejárattott úton maradna a könnyen elérhető sikerért; jelentős mértékben érettebb és átgondoltabb regénnyel jelentkezett, olyan kérdéseket érintve, amelyek első regényének világát jócskán túllépi. És ezen nem csorbit, hogy a *Délután apámmal* felfűtött szexualitása és kamaszos életszemlélete megőrződik, jóllehet kevésbé érzem indokoltnak – annál inkább zavarónak és olykor öncélúnak –, ahogy az intim együttlétek megjelennek a regény lapjain. A kifejezetten maszkulin (azaz tárgyiasító) nézőpont nem zavar, ha indokoltnak érzem, például ha egy nagykamasz világába csöppenünk, mint az első regényben vagy Totth *Holtversenyében*, de mint később láthatóvá válik, az *Ontario* hőseit sokkal mélyebb filozófiai problémák érdeklik, így kissé megtörik az olvasás lendülete a „férfias” részleteknél. Az író javára írandó azonban, hogy jóval kevesebb ilyen szöveghely található, mint a *Délután apámmal* lapjain.

Míg a *Délután apámmal*-t (még ha közel vannak is gimnazista éveim) nosztalgiával olvastam, az *Ablak az Ontario-tóra* nehéz feladat elé állított, ugyanis könnyed nyelvezet, pergő ritmusú mondatai ellenére velőig ható, kellemetlen problémákkal szembesíti olvasóit – főképpen, ha korban és életfelfogásban közel áll a főszereplőhöz, Andrásához. A mű András egyetemi éveire és fiatal felnőtt korára összpontosít, párhuzamosan beszélve el e két életszakaszt. Ismerős fogás, hogy fejezetenként cserélődik a két történet-szál – a páratlanok a kivándorlást, a párosak itthoni egyetemi éveit követik –, mégis beválik, ugyanis a szöveg szerkezetéből adódóan számtalan többletjelentés adódik, rengeteg áthallás-variáció színesíti a könyvet, és tekintettel arra, hogy a két szerelem ki-

bontakozását (vagy sikertelenségét?) szimultán olvassuk, mindvégig jellemzi a kötetet egyfajta feszültség. És az elhagyottság hangulata: András monoton egykedvűséggel éli életét, tanul, dolgozik, Kanadában eljár nyelvórákra és kollégáival ide-oda, de kötelességből teszi mindezeket, úgy tűnik, semmilyen hatással nincs rá, hogy egy új nyelvi-kulturális közegbe került. A halálos beteg egyetemi szerelmétől, Ildikótól nem tud elszakadni, a kanadai lánnyal, Kimmel való látszólagos révbe érés pedig nem jelent valódi kötődést. Az árulás atmoszférája ez; a szerető, a társé – és saját magáé.

Mindezek miatt a szöveg pontosabb műfaji meghatározása is nehézkes. A *Délután apámmal* komolyabb fenntartások nélkül besorolható a fejlődésregények közé, az *Ontario* főhőse már túl érett, személyisége kiforrottabb. Nem is a szerelemről szóló regény, vagy ha igen, úgy beszél el, mint Szilasi *Kései házassága*, kitágítva az egymásra találás és sorsösszefonódás történetét a világ komplexebb rétegei felé. Ám Nagy Gerzson nem a történelem, a változó világ, az elmúló idő felé tágitja a szöveget, hanem az identitás problémája felé. A regény történései mintha másodlagosak lennének ahhoz képest, mi zajlik le a főszereplőben, hogyan reagál eseményekre, miként definiálja újra és újra önmagát. Nem lélektani regény, mert az elsődleges fókusz arra esik, kivé válik – nem arra, hogyan érez. (Ha tovább szeretném bővíteni a regénytípusokat, akár azt is mondhatnám, az *Ablak az Ontario-tóra* identitásregény: olyan prózai mű, amelyben a főhős legfőbb feladata és cselekménye saját személyiségének kialakítása és megszilárdítása.)

Márpedig András önkeresése leginkább kríziseken át vezet, főként a negatív benyomások és csalódások sürgetik abban, hogy önazonosságra leljen. Távoli rokona a felesleges ember orosz irodalomból ismert alakjának, kallódó értelmiségi, aki kiábrándultságának rabja lesz, a regény befejezése sem igazi lezárás, ahogy révbe érése sem biztosított: ugyanúgy sodródik az árral, mint korábban. Holott ez inkább hanykolódás, mint sodródás. Az *Ontario* nem a gondtalan és felelőtlen gimnazista életet mutatja be, hanem az érettség határát, ahol összetettebbé válik a világ, súlyosabbá az érzel-

mek, fontosabbá a kapcsolatok. E teherre András nem a legjobban válaszol, alkoholba fojtja keserűségét, egyre jobban züllik, környezete szerint is rossz passzban van. „Ha iszom [...] jobb lesz, visszatér némi életkedv, tettvágy, de képtelen vagyok leállni, innom kell tovább, mert rettegek, hogy eltűnik. [...] Iszom, egészen addig, amíg elveszítem a kontrollt. Amíg ki nem dőlök.” Nem véletlen, hogy András anyja többször nekiszégezi fiának a kérdést a regényben, hogy az boldog-e. A fejezetek hangulata nem erről biztosítja az olvasót – mint a *Hajnali háztető*kben, melankólia és csendes ború tölti fel a lapokat. Az író ügyesen veti fel a kérdést, hogy nem ennyi-e a boldogság, a hétköznapi örömök, nem több, nem erősebb. A magányról való gondolkodását is hasonló szemlélet jellemzi, olykor úgy érezheti az olvasó, hogy az egyedüllét nem feltétlenül rossz, sőt, elemi szinten tartozik emberi mivoltunkhoz. Akár az első regény, az *Ontario* is olvasható egzisztencialista szemüvegen át, hiszen alapélményeink dolgozza fel, mint *Az idegen*, az *Undor* vagy Strindberg *Egyedülje*.

Az érintett témák azért sem fejthetők fel könnyen, mert a két történet két különböző narrátori szólamban bontakozik ki. A kanadai időszakról E/3-as elbeszélésmódban omnipotens, neutrális hangot megütő narrátor ad számot, míg az egyetemista éveket a főszereplő meséli el kifejezetten személyes modalitásban. A befogadók így azonnal kettős fénytörésben kapnak választ a könyv által felvetett kérdésekre. Látjuk azt, milyen induló értelmiségiként, útkereső fiatalembert nézni a jövőbe, és azt is, milyen oda megérkezni. Előbbiben úgy tűnik, egy hely a világban mindenkire vár – a kanadai időszak viszont kérdéssé teszi ezt a feltevést. Ugyanilyen benyomásokhoz jut az olvasó a regény másik nagy témája, a kapcsolatok terén is, hiszen a mély barátságok, fontos emberek helyébe az esetleges ismeretségek és felszínes, törékeny viszonyok lépnek – ám ebből az aspektusból ismerhetjük fel, milyen felszínes és álszent volt a fiatalkor megannyi kapcsolata. András végül is két megcsalás részese: az egyetemen legjobb barátjának szerelmével akad össze, munkahelyén egy (valóban rossz) házasságot tesz tönkre...

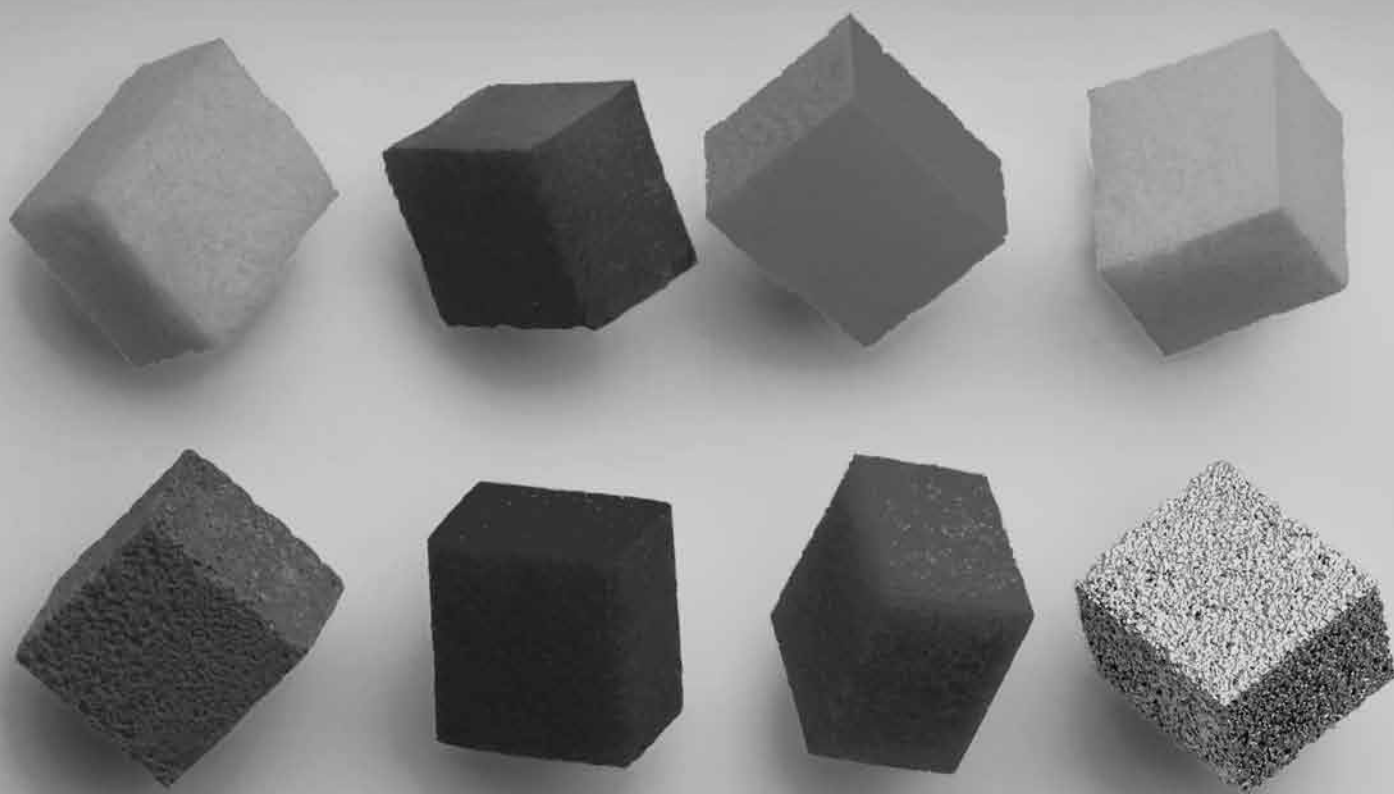
Ezekből következően van az *Ontario*nak még egy fontos témája: az elszakadás. Otthonról, a barátoktól, a szülőházánktól, az első szerelemtől és önmaguntól. Nagy Gerzsonnak a korábbi regénye is akörül forgott, milyen elszakadni a gyökerektől, magunkra lelteni a magányban, távoli, idegen helyeken, és mit jelent ez egy

személyiségnek. E könyvvel már három nézőpontot is kapunk a „milyenek leszünk” kérdésére, hiszen a kamasz mellett már a fiatal és az érett felnőtt horizontja is megjelenik az életműben. Ám míg Dzsóni egy átlagos kamasz volt, András olyan ember, mint az *Utas és holdvilág* Mihály: elveszett álmodozó, vagy inkább álmokat kergető holdkóros. A szerelme miatt utazik Kanadába, de eszébe sincs felkeresni, pedig Ildikó nélkül a tettei, sőt egész élete üres és motiváció nélküli marad. Amikor Kim végre felébreszt benne valamit, a lehetőségeit szalasztja el, nehezen és nem az ő érdeme alapján lesznek végül egy pár. Mihállyal való hasonlóságára mutatnak a következő megjegyzései is: „Süt a nap, a vállamra dobom a bőrkabátot. A városban sétálok délelőtt, az épületeket, az embereket figyelem. A mozgásokat. Ebben jó vagyok. Szemügyre venni a létezést, kívülállóként, tét nélkül.” Körülbelül ezt jelenti a regényben az utazás és az idegen városok – az önkéntes kívül rekedést.

Nagy Gerzson regénye abból a szempontból a legkülönlegesebb, hogy főszereplője a révbe érés helyett kényszerűségből elfogadja, hogy az új szerelembe és országba való menekülés nem hoz megoldást. Az illúziókkal leszámol, de boldognak és megkönnyebbültnek aligha hívhatjuk. A Kimmel való kapcsolat nem egy mindent elsöprő szerelem, és nem az önmegtalálást hozza el, azonban a régmúltba sem talál vissza, mi sem bizonyítja ezt jobban, hogy a regény hangsúlyos helyén, a lezárás előtt olvashatjuk a következő vallomást: „Akkor jut eszembe Ildikó. Hogy beteg, és hogy nem sajnálom őt. Sőt, dühös vagyok rá. És hogy eddig nem jutott eszembe. Meg fog halni, és egyáltalán nem gondolok rá, nem érzek semmit, érzek majd valamit, ha meghal?” András kétségbeesése, bár érthető, mégsem zárja le komoran a regényt, inkább azt érezteti az olvasókkal, hogy az élet legfontosabb problémái nem azonnal oldhatók meg, a felmerülő kérdésekre akár sokáig (vagy soha) nem érkezik válasz, de egy egész élet rendelkezésünkre áll, hogy végül boldogok és elégedettek legyünk. A befejezés nélküli szöveg leginkább azt sugallja, hogy a lassan középkorú férfinak kell továbbgörgötenie a kérdéseket, és elfogadnia, hogy mint minden más körülötte, ő is velük együtt változott. Ha Nagy Gerzson új regénye az identitásról szól, főképp az a tanulság vonható le belőle, hogy megfogni és keretek közé szorítani a személyiséget lehetetlen – de megismerni, és felnőni a változásokhoz mindig lehetséges.



# A MAGYAR MŰVÉSZETI AKADÉMIA KÉPZŐMŰVÉSZETI TAGOZATÁNAK DÍJAZOTTJAI IX.



## Kiállító művészek:

**ESZIK Alajos, RÓNAI Péter** (az MMA Képzőművészeti-díja)

**CSORBA Simon László, VÉCSI NAGY Zoltán** (az MMA életút-díja)

**BABINSZKY Csilla, IMRE Mariann, KATONA Zoltán,**

**KOTORMÁN Norbert** (az MMA Képzőművészeti Tagozatának ösztöndíja)

**PESTI VIGADÓ, 2023. SZEPTEMBER 8. – NOVEMBER 5.**

[www.vigado.hu](http://www.vigado.hu)

MMA  
MAGYAR  
MŰVÉSZETI  
AKADÉMIA

in|mm|n|  
VIGADÓ